

«Δε θέλω χρόνο, ζωή θέλω...»

Μάριος Χάκκας: Άπαντα. Εικόνες Τάκη Σιδέρη.
Κέδρος 1978, σ. 632.

Η λογική κατανόηση και η συναισθηματική συμμετοχή σ' ένα κείμενο είναι εκτός των άλλων και θέμα εξοικείωσης. Όσο περισσότερο πλησιάζεις την τέχνη, τόσο εκείνη σου αποκαλύπτεται. Υπάρχουν γραπτά που θέλουν επιμονή και αντοχή, ίσως, για να σου δοθούν. Σε άλλα σου χρειάζονται τα δεκανίκια του ειδικού ή ακόμη και η εναλλαγή στα τυπογραφικά στοιχεία. Η σημείωση του συγγραφέα ή ο συσχετισμός με τα προσωπικά του βιώματα σου δίνουν κάποτε το κλειδί. Υπάρχουν όμως και εκείνα τα κείμενα που σου μεταγγίζονται απλά και αβίαστα μέσα από τις λέξεις, για να σου πουν, χωρίς καμιά απέξω ή από μέσα επικουρία, ότι έχουν να σου πουν, μα κι ό,τι κρύβουν. Σ' αυτή την κατηγορία της άμεσης επικοινωνίας εντάσσεται ο λόγος του Μάριου Χάκκα.

Η πρόσφατη έκδοση των *Άπάντων* του Χάκκα από τον Κέδρο μάς δίνει την ευκαιρία να ξαναθυμηθούμε ότι η λογοτεχνία των ημερών μας καταξιώθηκε από μια τέτοια παρουσία. Το βιβλίο περιλαμβάνει τα πεζά: *Τυφεκιόφορος του εχθρού* (1966), μαζί με τρία διηγήματα που πρωτοδημοσιεύτηκαν στα *Νέα Κείμενα 2* το χειμώνα του 1972 και που επιθυμία του συγγραφέα ήταν να μπουν στο τέλος του *Τυφεκιόφορου του εχθρού* (τα διηγήματα υπάρχουν και στη β' έκδο-

ση του βιβλίου, Κέδρος 1972), *Ο μπιντές* (1970), *Το κοινόβιο* (1972). Τα θεατρικά: *Ενοχή*, *Αναζήτηση*, *Τα κλειδιά* (που κυκλοφόρησαν για πρώτη φορά το 1971 σε ένα τομίδιο με τον τίτλο *Ενοχή*). Τα ποιήματα: *Όμορφο καλοκαίρι* (1965) και μια σειρά σκόρπια κείμενα, πεζά, ποιητικά, θεατρικά, με τον τίτλο *Σελίδες*, που, όπως μας πληροφορεί μια σημείωση, «τα κείμενα που δημοσιεύονται σε τούτο το μέρος έχουν πρωτοδημοσιευτεί στο περιοδικό *Αντί*, Β', 77-78, 6.8.1977, από όπου και πάρθηκαν». Όλη δηλαδή η συγγραφική δουλειά του Χάκκα, δικαίωση μιας βραχύχρονης ζωής 41 μόνο χρόνων (1931-1972) και μόχθος 14 χρόνων συγγραφικής δράσης (1958 που γράφει τα πρώτα του διηγήματα – 1972 που πεθαίνει ο συγγραφέας).

Τυπογραφικά η εμφάνιση του βιβλίου είναι ικανοποιητική, (αν εξαιρέσουμε ορισμένα ορθογραφικά λάθη που ξέφυγαν στη διόρθωση, μικρό κακό για ένα μεγάλο βιβλίο), και φαίνεται να ανασαίνει. Τα σχετικά μεγάλα γράμματα και τα άνετα περιθώρια κάνουν ξεκούραστο το διάβασμα και ταιριάζουν στα ολιγοσέλιδα, κατά κανόνα, γραπτά του Χάκκα. Οι εικόνες του Τάκη Σιδέρη ασπρόμαυρες και λαϊκότροπες δένουν με το κείμενο· η πρόταξη των περιεχομένων και το χρονολόγιο της ζωής του συγγραφέα στο τέλος ολοκληρώνουν την έκδοση.

Γνώρισα τον Μάριο Χάκκα, για πρώτη φορά, το καλοκαίρι του 1972, λίγες μέρες μετά το θάνατό του. Άκουσα τη φωνή του με όλη τη λυγμική κραυγή της, αντρίκεια καμουφλαρισμένη, άλλοτε σαν πικρή διαπίστωση της καθημερινής φθοράς, της διάβρωσης που μας σαπίζει, των ιδανικών που βγήκαν όλα πλάνες, της μάχης που χάθηκε, της γενιάς που προδόθηκε, κι άλλοτε σαν επιθανάτια παραίσθηση, σαν ρόγχο, σαν συνειδητή αποκόλληση από τη ζωή. Πορεία προς τον θάνατο. Αναπαράσταση της άλλης ζωής με πρόσωπα της

εδώ. Περιγραφή της ύστατης στιγμής, της κηδείας και της ταφής του ακόμη από τον ίδιο (σ. 362-370).

Η γραφή του καταλυτική. Φαρμακερή και φαρμακωμένη. Μια διάχυτη αίσθηση τραγικότητας δοσμένη με χιούμορ, με πίκρα, με ειρωνεία, που βγαίνει από την κυριαρχία της Μοίρας, Άτης, Ανάγκης, της φθοράς των πραγμάτων στη ζωή μας και που δείχνει πως το παιχνίδι της ζωής μας παίζεται έξω από μας, ακόμα κι όταν είμαστε πρωταγωνιστές. «Δε φταίγαμε εμείς, αν αφεθήκαμε πια στη φθορά των πραγμάτων» (σ. 189), «Οπωσδήποτε δε φταίγαμε μεις, δε φταίγαμε μεις (σ. 191) ή «είχαμε φαγωθεί μέσα μας χωρίς να το πάρουμε είδηση» (σ. 259).

Συχνά λέγεται ότι ο λογοτέχνης ως άτομο μπορεί να είναι διάφορος από αυτόν που δείχνουν τα γραφτά του και η ζωή του παντελώς άσχετη με όσα διηγείται. Υπάρχει όμως και η εκδοχή ότι ο συγγραφέας παρουσιάζει στα έργα του πτυχές της ζωής του. Αυτής που έζησε ως άμεση εμπειρία και αυτής που ονειρεύτηκε ή θα 'θελε να ζήσει, αν διάλεγε μόνος του της ζωής τα νήματα και τις δυνατότητες της ψυχής και του κορμιού. Δε σημαίνει ωστόσο αυτό ότι το βιωματικό υλικό προσφέρεται αυτούσιο. Μπορεί να δώσει μόνο το κέντρισμα, να αποτελέσει το κουκούτσι του γραπτού ή να ανακατευτεί με άλλα στοιχεία και να φέρει νέα γεννήματα. «Δεν αρκεί η παρατηρητικότητα, όση κι αν είναι, για να γίνει ο συγγραφέας πειστικός. Του χρειάζονται βιώματα, εμπειρίες και μάλιστα κάπως παλιές για να έχουν βράσει μέσα του, όπως ο μούστος στο βαρέλι» λέει κάποτε ο ίδιος ο Χάκκας στον Στρατή Τσίρκα (περ. *Η Συνέχεια*, 2, Απρίλιος 1973, σ. 55) και αλλού: «ο καλλιτέχνης πρέπει να ενδιαφέρεται για το έργο του. Χωρίς το έργο του δεν υπάρχει» (σ. 480).

Εξάλλου η ζωή μας έχει γίνει τόσο πολύπλοκα απλή και προβληματισμένη, που δεν σου αφήνει περιθώρια να ανατρέ-

Ξεις σε άλλες πηγές έμπνευσης, όταν μέσα σου καίγεται από την ίδια φωτιά που πυρπολεί αμέτρητους άλλους ανθρώπους και περιμένουν κάποιον να μιλήσει και γι' αυτούς, κάποιον προορισμένον να μιλήσει για όλους. Όταν διαβάζεις Χάκκα νομίζεις πολλές φορές πως κλέβει τη σκέψη σου, ότι αυτό που εκείνος είπε θα μπορούσες να το είχες πει και συ, να το είχες γράψει. Όμως δεν το έκανες. Δεν τόλμησες. Ίσως δεν είχες χρόνο. Μπορεί να ένιωθες πως δεν ήσουν προορισμένος, πως σου 'λειπε η σφραγίδα των θεών από το μέτωπο... Αυτή τη σύμπτωση της σκέψης την αισθάνεται και ο Χάκκας για κάποιους δασκάλους: «Κοβαλτιώθηκα, μπούχτησα, τσουρουφλίστηκα ολόκληρος. Μόλις τώρα φτάνω των δασκάλων την κόλαση. Όχι εξωτερικά, λέγοντας Ρίλκε και Μπέκετ, μιμούμενος φράσεις τους, όχι. Ξεκινώντας από τη δική μου ζωή, λαχαινώ τις σκέψεις μου μες στα γραφτά τους κι αυτής ας πούμε η σύμπτωση με κάνει να χαίρομαι και να σκυλιάζω ταυτόχρονα. Χαίρομαι γιατί ο δρόμος που τράβηξα, που μόνος μου διάλεξα, αν θέλετε, που η ίδια η ζωή μου καθόρισε, δεν είναι άγονος, αφού κι άλλοι, και μάλιστα δάσκαλοι, φτάσαν στο ίδιο επίτευγμα, κι είναι μια απόδειξη, όπως όταν μετά σκληρό διαγώνισμα βγαίνεις και τρέχεις στις λύσεις κι είναι όλα σωστά. Απ' την άλλη μεριά σκυλιάζω γιατί πρόλαβαν αυτοί και κατέγραψαν τον ανθρώπινο πόνο κι εγώ τώρα πρέπει να πάω πιο πέρα δίνοντας ίσως και τ' άλλο νεφρό» (σ. 253).

Ο Χάκκας δεν είναι φλύαρος θεωρητικός της ζωής, ούτε περισπούδαστος στοχαστής χωρίς ουσία. Είναι ένα μάτι ακριβείας, μια φωτογραφική μηχανή ενσταντανέ, που απομονώνει το λεωφορείο, το τηλέφωνο, τον μπιντέ, το φωτογράφο και τα κάνει διήγημα. Που κάνει τη στιγμή τέχνη· τι άλλο είναι η τέχνη άλλωστε από στιγμές ατόφιες. Και μας παρουσιάζει σε μια δισέλιδη προσφορά την κοινωνία μας,

τον εκτρωματικό κόσμο που μας θρέφει και τον συντηρούμε, τον κόσμο που μέσα του μεγαλώνουμε: «Τα γραφτά μου μικρά σαν κουτσουλιές· στη δεύτερη, το πολύ στην τρίτη σελίδα, εξαντλούνται, κι έπειτα μάταια προσπαθώ να τα τεντώσω, δεν έρχονται οι φράσεις και τα νοήματα γατάκια πεταμένα σε σκουπιδότοπο. Οπότε τους βάζω ένα όποιο τέλος και πάω γι' αλλού. Άλλες ιστορίες κουβαριάζονται μέσα μου, αρπάζω το νήμα κι αρχίζω να ξετυλίγω, ώσπου πάλι κόβεται. Ίσως να τραβάω απότομα. Τ' αφήνω έτσι όπως βγαίνουν, αποσπάσματα μιας τεμαχισμένης ψυχής, με αποτέλεσμα να μην μπορώ μέχρι σήμερα να γράψω ένα μεγάλο κομμάτι, κάτι σα χρονικό» (σ. 317). Είναι μικρές αναπνοές λαχανιασμένες, της στιγμής που η ζωή ή σφύζει μετά από αδιάκοπο τρέξιμο, ή ξαναγυρίζει σ'έναν λιποθυμισμένο ή σ'έναν ετοιμοθάνατο.

Ο Χάκκας είναι συγγραφέας της καθημερινότητας, πολύ κοντά μας. Δεν ψάχνει, προσφέρονται γι' αυτόν τα πάντα. Στιγμιότυπα που περνούν απαρατήρητα ή κουβέντες που καταχωνιάζονται αυτόματα στο ασυνείδητο.

Θα μπορούσε να παρουσιάσει κανείς τον Χάκκα παραθέτοντας μόνον αποσπάσματα από τα βιβλία του, χωρίς να χρειάζεται καμιά διευκρίνιση. Δε θα ήταν δύσκολο πάλι να συνθέσει ένα σύντομο ανθολόγιο με τα πιο ωραία διηγήματα. Όλα θα έτειναν στο ίδιο σημείο, να παρακινήσουν τον καθένα να διαβάσει το βιβλίο. Είναι σίγουρο πως ο αναγνώστης θα κατακτηθεί.

Αν θέλαμε να συγκρίνουμε τα έργα του μεταξύ τους, πράγμα καθόλου απαραίτητο, θα διαπιστώναμε ότι, αξιολογικά, ακολουθούν αντίστροφη πορεία· υπερέχει *Το κοινόβιο* και ακολουθούν *Ο μπιντές* και *ο Τυφεκιοφόρος του εχθρού*, γεγονός που δηλώνει την ανιούσα πορεία του συγγραφέα. Διατηρώ πολλές επιφυλάξεις για την ποιητική συλλογή *Όμορφο καλοκαίρι*. Μπορεί να υπάρχουν στιγμές ποιητικές

καλές, όμως ο Χάκκας δεν είναι ποιητής· εννοώ ποιητής εμπνευσμένος σαν τον διηγηματογράφο Χάκκα. Τα θεατρικά του, μέσα στο κλίμα του πρωτοποριακού ευρωπαϊκού θεάτρου, γενικώς ωραία. Κάποτε αποτελούν διασκευή διηγημάτων του («Αναζήτηση» = «Ο φωτογράφος» του Μπιντέ). Διακρίνονται για αμεσότητα και απόλυτη αντιστοιχία σε πραγματικές καταστάσεις. Και για να θυμηθούμε τον Τσίρκα (ό.π.) «Πρεμιέρα της Ενοχής στο “Φλόριντα”. Βγήκα τρεκλίζοντας από την ένταση κι έλεγα σ’ όλους: Μέτρια παράσταση, μα ο Χάκκας είναι συγγραφέας με κογιόνια. Έχει τη χάρη να ταυτίζει τα περασμένα με τα σημερινά, την αγωνία τη χτεσινή μ’ αυτή που ζούμε, αυτό σου δίνει να καταλάβεις, κι ύστερα πια εσύ, ενώπιος ενωπίω, αναλογίσου τις ευθύνες».

Όσο κι αν φαίνεται σκληρό, ο σίγουρα αναμενόμενος θάνατος, έδωσε στην πικρή ματιά του Χάκκα μιαν άλλη διάσταση. «Όλοι ξέρουμε πως θα πεθάνουμε, κάποτε. Είναι άλλο πράγμα όμως να προσμένεις την κοινή μοίρα κι άλλο να νιώθεις το τέλος έξω από την πόρτα σου. Να γράφει με το χέρι σου ο “ξεγραμμένος”».

Αυτή την απειλή του θανάτου την είχε αισθανθεί ο Χάκκας πολλές φορές στη ζωή του, ανεξάρτητα από την οργανική του ύπαρξη. Η λέξη αυτοκτονία έρχεται και ξανάρχεται στα κείμενά του. Θάνατος δεν ήταν τάχα τα κινήματα με το έγκαιρα προδομένο σχέδιο, οι φυλακές, η εξορία, η κατάταξη στο στρατό ως μουλαροτρόφος, οι φίλοι που «σπάσανε», οι νέοι που χάσανε την εμπιστοσύνη τους σε όσους πίστεψαν; Το μόνιμο κόκκινο στίγμα που τον ξεχωρίζει από τους άλλους, τους πολλούς, τους νομιμόφρονες, και που πιθανόν να του το έβαλαν χωρίς να το καταλάβει ή γιατί αλλιώς το ζήτησε. Και του ‘μεινε εκεί, ανεξίτηλο, σαν τη βούλα από το κιναβάρι στο μέτωπο των γυναικών της Ινδίας. Και δεν μπορεί να υπαναχωρήσει. Και είναι αργά για επιστροφή και δεν τη

θέλει τη μετάνοια: «Τι γύρευα εγώ, τι γύρευα να μπλεχτώ σε μια εξαρχής καταδικασμένη υπόθεση; Τώρα στέκομαι μπροστά σ' έναν τεράστιο φάκελο και πώς να τον αρνηθώ, που εκεί μέσα βρίσκονται όλα τα νιάτα μου. “Κάνε κάτι”, μου λένε, “να πέσει λίγο ο όγκος του”, κι εγώ σκέφτομαι τον άλλο τον όγκο που δεν πρόκειται να πέσει, αντίθετα θα μεγαλώνει μ' αυτά. Σαν τι να κάνω δηλαδή, ένα μήνυμα του αλόγου πως δεν έχω σχέση μ' αυτά. Δε μου είναι δύσκολο να κάνω ένα υπόμνημα· όμως ν' αρνηθώ τις παρέες μου, τους φίλους που γνώρισα αυτά τα είκοσι χρόνια, δε θα μπορέσω.

Έτσι είκοσι χρόνια έσιαχνα χαρτάκι χαρτάκι ετούτο το φάκελο, όπως μεγαλώνει ένα βιβλίο μέσα στα χέρια σου σελίδα σελίδα, μ' εξυπνάδες και κουταμάρες, αλήθειες και ψεύδη, αυτό είναι τελικά το βιβλίο σου, καλή κακή αυτή είναι η ζωή σου, πώς να τη διαγράψεις για να ξαναρχίσεις, και καλά να έχεις περιθώρια για ένα καινούριο ξεκίνημα, κι εγώ δεν τα έχω, δεν μπορώ να μικρύνω όγκο κανένα, δεν ξαναγίνομαι είκοσι χρονώ, αυτό είναι βέβαιο, κι έπειτα δεν ξέρω αν δεν θα ξαναρχίζα πάλι τα ίδια, γιατί δε γλιτώνεις εύκολα από τον κοινωνισμό όταν μάλιστα αρχίζεις τη ζωή σου από την Καισαριανή της Κατοχής κι έχεις αυτή την τρομερή μανία εναντίον του δοσιλογισμού» (σ.342-343).

Διαβάζω, 20, Μάιος 1979, 70-72